

Orta Çocukluk Dönemindeki Çocuklarda Aile Aidiyetinin Algılanan Ebeveyn Tutumları ve Empati ile İlişkisi¹

Hatice Kübra DURLANIK¹, Ersin UZMAN²

¹ Psk. Danışman, b.kubradurlanik@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-1775-0700

² Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, euzman@comu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-8284-3471

Geliş Tarihi/Received: 24.10.2021 Kabul Tarihi/Accepted: 24.05.2022 e-Yayın/e-Printed: 30.06.2022

DOI: <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.2022.187>

ÖZ

Bu araştırmanın amacı orta çocukluk dönemindeki çocukların aile aidiyetlerinin algıladıkları ebeveyn tutumları ve empatik eğilimleri ile arasındaki ilişkileri incelemek ve bu değişkenlerin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadıklarını belirlemektir. Araştırmanın örneklemini, Sakarya ilinin Adapazarı ilçesindeki beş resmi ortaokulda öğrenim gören sayıları 412 olan 5. ve 6. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, aile aidiyeti ile ebeveynlerden algılanan duygusal sıcaklık tutumu arasında anlamlı pozitif yönde bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Diğer yandan, aşırı koruyucu ebeveyn tutumlarından yalnızca annenin aşırı koruyuculuğu ile çocuğun aileye aidiyet duygusu arasında anlamlı negatif yönde bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Ebeveyn reddediciliği ise aile aidiyeti ile negatif yönde ilişkiler göstermiştir. Ebeveynin eleştiren, yargılayan yaklaşımı arttıkça aile aidiyetinin azaldığı görülmüştür. Araştırmada aile aidiyeti duygusu ve empatik eğilimler arasında ise anlamlı pozitif yönde bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Araştırmanın sonuçları, cinsiyetin koruyucu ve reddedici ebeveyn tutumunda olduğu kadar aile aidiyeti duygusunda ve empatik eğilimlerde önemli bir değişken olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile aidiyeti, ebeveyn tutumu, empatik eğilim, orta çocukluk.

The Relationship of Family Belonging to Perceived Parental Attitudes and Empathic Tendencies in Middle Childhood Children

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship between family belonging of children in middle childhood and their perceived parental attitudes and empathic tendencies, and to determine whether these variables differ according to gender. The sample of the study consisted of 412 5th and 6th grade students studying in five official secondary schools in the Adapazarı district of Sakarya province. Based on the findings from the study, a positive significant association was found between the emotional warmth perceived from the parents and the sense of family belonging. On the other respect, in the overprotective parental attitudes, only a negative association was determined between the mother's overprotection and the child's sense of belonging to the family. Parental rejection was negatively correlated with family belonging. It has been observed that as the parent's critical, judgmental approach increases, family belonging decrease. In current study, it was found that there is a significant positive association between family belonging and empathic tendency. Results of current study, it has been showed that the gender is an important variable in the sense of family belonging and empathic tendencies as well as the protective and rejecting parental attitudes.

Keywords: Family belonging, parental attitude, empathic tendency, middle childhood.

1. GİRİŞ

Çocukluk çağı yaşamın önemli zamanlarından biridir. Çocuklukta maruz kalınan riskler bireylerin ilerideki yaşamlarında risk faktörlerine duyarlılıklarını arttırmakla birlikte bireylerin koruyucu faktörlerden yararlanabilmelerini de sınırlandırmaktadır (Wachs, 1999). Koruyucu faktörler ise çocukların sağlıklı gelişimlerini desteklemekle birlikte ileri yaşlarda karşılaşılan risk faktörlerinin üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır (Wachs, 1999). Bu nedenle çocuklukta koruyucu ve risk faktörleri arasındaki ilişkilerin bilinmesi çocukların gelişimlerinin desteklenmesinde yararlı olabilir.

¹ Bu çalışma "Orta çocukluk döneminde algılanan ebeveyn tutumları, aile aidiyeti ve empatik eğilimler arasındaki ilişkiler ve bunların bazı değişkenler açısından incelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Çocukluk çağı araştırmaları gözden geçirildiğinde erken çocukluk çağı ve ergenlik dönemi ile yapılmış çalışmaların daha fazla olduğu orta çocukluğun unutulmuş yıllar olarak nitelendirildiği görülmektedir (Mah ve Ford-Jones, 2012). Halbuki orta çocukluk çocukların yaşamlarının ileriki yıllarında karşılaştıkları zorluklara hazırlanmalarını ve sosyal yaşama katılımlarını kolaylaştıran bilişsel, duyuşsal ve sosyal işlevsellik düzeylerinde artışların yaşandığı önemli bir aşamadır (Harold ve Hay, 2005). Bununla birlikte araştırma sonuçları orta çocukluk döneminin psikiyatrik bozukluklar için önemli bir yaşam dönemi olduğunu göstermektedir (Bhana, 2010). Ruhsal sorunların başlangıç yaşı ile ilgili bir çalışmada dürtü kontrolü ve kaygı bozuklukları gibi psikiyatrik bozuklukların medyan yaşı 11 olarak belirlenmiştir (Kessler ve diğerleri, 2005). Orta çocukluk dönemindeki çocuklarla 8 Avrupa ülkesinde yürütülen içlerinde Türkiye'nin de yer aldığı bir çalışmada çocukların 5'te birinde içselleştirme, 12'de birinde ise dışsallaştırma sorununun olduğu görülmüştür (Husky ve diğerleri, 2018). Türkiye diğer ülkelerle kıyaslandığında çocuklarda içselleştirme sorununun (%24.3) en yüksek, dışsallaştırma sorununun ise (%3.5) en düşük olduğu ülke durumundadır. Bu bulgular araştırma kapsamındaki diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de orta çocuklukta çocuklarda ruhsal sorunların varlığına işaret etmektedir. Bir başka çalışmada ise intihar eğiliminin ergenlik dönemindeki artışını önlemede orta çocukluğun bir fırsat olduğu ileri sürülmektedir (Zhu, Tian ve Huebner, 2019). Ayrıca orta çocukluğun yeme bozukluklarının (kaçınan/kısıtlayıcı) yaygın olarak görüldüğü bir dönem olduğu bulgularla desteklenmiştir (Kurz, Dyck, Dremmel, Munsch ve Hilbert, 2016). Bu durum Çalışmaların sonuçları orta çocukluk dönemindeki çocukların sağlıklı gelişimlerinde rol oynayan koruyucu ve risk faktörlerinin araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada koruyucu faktör olarak ileri sürülen aile aidiyeti ile koruyucu ve risk faktörü olarak ele alınan ebeveyn tutumları ve koruyucu bir faktör olarak bilinen empati arasındaki ilişki incelenmiştir.

Aidiyet duygusu insan gelişiminde ve iyi oluşunda önemli fakat yeterince çalışılmayan bir konudur (Chubb ve Fertman, 1992; King ve Boyd, 2016). Aidiyet duygusu kişilerin olumlu ilişkilere sahip olmasını ifade etmektedir. Aidiyet duygusunun eksikliği yoksunluğa ve birtakım olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Baumeister ve Leary, 1995). Aidiyet duygusunun varlığı ise ruh sağlığı ve sosyal iyi oluşa hizmet etmektedir. Aidiyet duygusu ruhsal sağlıkla yakından ilişkilidir. Araştırmalarda aidiyet duygusunun yalnızlık ve düşük akran kabulüne karşı koruyucu olduğu (Baskin, Wampold, Quintana ve Enright, 2010), depresyonun aidiyet duygusunun azalmasına bağlı olarak arttığı (Sargent, Williams, Hagerty, Lynch-Sauer ve Hoyle, 2002) ve düşük aidiyet duygusunun riskli davranışlarda artışla ilişkili olduğu bulunmuştur (Brooks, Magnusson, Spencer ve Morgan, 2012). Diğer yandan aile bağlarının incelendiği çalışmalar, ebeveyne ve aileye yönelik hissedilen bağlılık duygusunun risk içeren davranışlara karşı koruyucu bir faktör olduğunu göstermiştir (Brooks, Magnusson, Spencer ve Morgan, 2012; Hall-Lande, Eisenberg, Christenson ve Neumark-Sztainer, 2007; Resnick ve diğerleri., 1997).

Aile, çocuğun ait olma ihtiyacının karşılandığı ilk kaynaktır. Orta çocukluk dönemindeki çocuklar için aileleri, hayatlarına ve psikolojik sağlıklarına halen yön veren en önemli faktör konumundadırlar. Bu dönem çocuğun aile içindeki durumunun değerlendirilmesi ve ailede yaşanan problemlere müdahalede bulunulması için fazlaca gelişme kat edilebilecek bir zaman dilimidir. Bu açıdan kritik ve önemlidir (Steiner, 2007). Çocukların aidiyet duyguları karşılanmaz ise kendilerini reddedilmiş, önemsiz ve boşlukta hissedebilirler (Yavuzer, 2014). Bir araştırmada, çocukların ailelerine olan aidiyet duygularına yönelik düşüncelerinin ve duygularının, çocukların iyi olma hali ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Cavanagh, 2008). Bir başka araştırmada olumlu ev ortamının ve aile aidiyeti duygularının bireyin gelişimini desteklediği ifade edilmiştir (King, Boyd ve Pragg, 2017). Diğer yandan olumlu anne baba çocuk ilişkisinin aileye ait olma duygularına katkıda bulunacağı ileri sürülmektedir. Yapılan bir çalışmada her iki ebeveynle kurulan ilişkinin niteliğinin ergenler arasında aileye ait olmaya katkıda bulunduğu gösterilmiştir (King ve Boyd, 2016). Aidiyet duygusu ile yapılan çalışmalar aile ortamının, ebeveyn çocuk ilişkisinin ve niteliğinin aidiyet duygusunu desteklediğini ortaya koymakla birlikte aile aidiyet duygusuna katkıda bulunan faktörler hakkında bilinenlerin sınırlı olduğunu göstermektedir (King ve Boyd, 2016). Ait olma duygusu ile ilişkili olan faktörlerin araştırılması daha iyi anlaşılmasına, bozulan psikolojik sağlığın tedavi edilmesinde etkili müdahalelerin geliştirilmesine ve daha önemlisi psikolojik sağlığın korunması ve sürdürülmesine katkı sağlayabilir.

Ebeveyn tutumları literatürde koruyucu ve risk faktörü olarak ele alınmaktadır (Martinez, Fuentes, Garcia ve Madrid, 2013). Ebeveynlerin çocuklarını yetiştirirken gösterdikleri tutumların çocuklarının kişiliğine ve tutumlarına büyük oranda etki ettiği bilinmektedir (Öz, 1997; Yavuzer, 2014; Yılmaz, 2015). Çocukların pozitif kişilik özellikleri geliştirmelerinde, gelişim dönemlerini sağlıklı bir şekilde geçirmelerinde ebeveyn tutumlarının rolü büyüktür (Güler-Yıldız, 2017). Ebeveyn tutumları ile yürütülen çalışmalar ebeveyn tutumlarının çocukların duygu tanıma becerilerinde (Çalışkan Sarı ve Şahin-Acar, 2018), atılganlık ve olumsuz değerlendirilme korkularında (Erdoğan ve Uçukoğlu, 2011), sosyal becerilerinde ve saldırgan davranışlarında (Sezer, Kolaç ve Erol, 2013) etkili olduğunu göstermiştir. Bunlarla birlikte orta çocukluk döneminde bulunan, ebeveyni ile duygusal olarak sıcak ve kabul edici ilişkileri olan çocukların olumlu benlik kavramı geliştirdikleri ve özerklik duygularının arttığı görülürken düşmanca duygular yönelten, reddedici tutum ve davranışta bulunan ebeveynlerin çocuklarının güven problemleri yaşadıkları ve utanç duygularının olduğu görülmektedir (Gander ve Gardiner, 1993). Farklı ebeveyn tutumlarının çocukların gelişimlerinde farklı etkilerinin olduğu söylenebilir.

Aile aidiyeti ile ilgili ebeveyn tutumları duygusal sıcaklık, reddedicilik ve aşırı korumadır. Skinner, Johnson ve Snyder (2005) çocukların aidiyet duygularını etkileyebilecek duygusal sıcaklık ve reddediciliği açıklamışlardır. Duygusal sıcaklık ebeveynin çocuğuna sevgi, şefkat, takdir, nezaket ve saygı göstermesidir. Duygusal sıcaklığın karşıtı olan kavram ise reddediciliktir. Reddedicilik çocuğun davranışının ne olduğuna bakılmaksızın ebeveyni tarafından reddedilmesi, çocuktan tiksiniilmesi, düşmanlık, sinirlilik, acımasızlık, aşırı tepki ve patlama davranışlarının sergilenmesi, çocuğun eleştirilmesi, alay edilmesi ve onaylanmamasıdır. Ebeveyn duygusal sıcaklığının aidiyet duygusunu beslemesi, ebeveyn reddediciliğinin aidiyet duygusunu engellemesi olasıdır. Skinner ve diğerleri (2005) araştırmalarında, duygusal sıcaklık gösteren ebeveynlere karşı ergenlerin ilişkili olma (relatedness) duygularının artarken reddedici ebeveynlere yönelik ilişkili olma duygularının azaldığını bulmuşlardır. Aşırı koruma ise ebeveynlerin çocukları için sınırlar koyması ve çocuklarının kendi başına yapabilecekleri etkinliklere müdahale etmesidir (Spada ve diğerleri, 2012). Bu kapsamda aşırı koruyucu ebeveyn tutumunun aidiyet duygusunu olumsuz etkisi olabilir. Aile aidiyet duygusu ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkiye ilişkin çalışmaların Batı literatüründe yer almakla birlikte çalışmaların sınırlı olduğu da görülmektedir. Bu çalışma üç ebeveyn tutumunu (duygusal sıcaklık, reddedicilik ve aşırı koruyuculuk) ele alarak mevcut çalışma bulgularının evrenselliğine ve aile aidiyeti ile ilişkili faktörlerin belirlenmesine katkı sağlayabilir.

Empati kişilerarası ilişkiler ve gelişimde önemli rol oynayan koruyucu bir faktördür. Paz, Orlitsky, Roth-Hanania, Zahn-Waxler ve Davidov, (2021) empatinin dışsallaştırılmış davranışlarla yakından ilişkili olduğunu ve bu tür problemlere karşı koruyucu bir faktör olduğunu bulmuşlardır. Orta çocukluk yılları ise empati gibi yetenekleri içeren sosyo-duygusal gelişim açısından en uygun zaman dilimidir (Schonert-Reichl, 2011). Bu dönemde beynin gelişimine bağlı empatinin gelişimi güçlenir (On my Way, 2017). Bu nedenle empatinin bu dönemde gelişiminin desteklenmesine duyulan ihtiyacın karşılanması önemlidir.

Empati bir kimsenin karşısındaki kişinin psikolojik durumunu, hissettiklerini, gereksinimlerini onun tarafından görebilme ve anlayabilme yeteneğidir (Özgüven, 2010). Bu yetenek çocuğun sosyal bağlar oluşturma ve bu bağları sürdürme işlevine hizmet etmektedir (Anderson ve Kettner, 2002). Çocuğun ilişkide olduğu kişilerin niyetlerini anlaması yanında davranış ve duygularının altında yatan duygusal yaşantılarını tahmin etmesine olanak sağlar (De Minzi, Lemos ve Oros, 2016). Başkalarının anlaşılması ilişkileri kolaylaştırıcı bir rol oynayabilir. Bununla birlikte empati çocuğun ebeveyni ile yaşantı, ihtiyaç ve arzularını paylaşmasını sağlayarak (Reiss, 2017) aidiyet duygularını arttırabilir.

Alanyazında ait olma ihtiyacından yoksun olmanın fiziksel ve psikolojik olumsuz sonuçlarının olacağı ileri sürülmektedir (Masten ve Eisenberger, 2009). Ait olma duygusunun engellenmesi halinde kişinin diğer insanlara duygusal tepki verme becerilerinin bozulabileceği ifade edilmektedir (DeWall, 2009). Reddedilmenin sebep olduğu aidiyet ihtiyacına yönelik tehditlerin empati ile doğrudan ilişkili olumlu sosyal davranışları (prosocial) azalttığı ya da ortadan kaldırdığı öngörülmektedir (Twenge, Baumeister, DeWall, Ciarocco ve Bartels, 2007). Ayrıca ait olma ihtiyacının karşılanmamasının empati ile ilişkili saldırgan davranışlara yol açabileceği öne sürülmektedir (Crescioni ve Baumeister, 2009). Bu bağlamda empatinin bir başka kişinin duygu yaşantısı ile ilgili olma, duygularını anlama ve kendi duygularını düzenleme olduğu dikkate alındığında ait olma

duygusundan yoksunlukla yakından ilişkili olduğu ileri sürülebilir. Keza ait olma duygusu reddedilme ve tehdit edildiğinde kişinin durumla başa çıkmak için duygu sistemini kapatacağı ve karşısındaki kişinin duygularını anlamasının ve paylaşımının azalacağı ifade edilmektedir (Twenge ve diğerleri 2007). Bir çalışmanın sonuçları ebeveynlerinden kopuk hisseden çocukların düşük düzeyde empatiye sahip olduklarını bildirmektedir (Schonert-Reichl, 2011). Yapılan çalışmalar incelendiğinde ait olmanın dışlama açısından ele alındığı, aile aidiyeti ve empati arasındaki ilişkiyi araştıran herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmektedir.

Araştırmanın değişkenleri aynı zamanda cinsiyet bağlamında incelenmiştir. Kızların yakın ilişkilere ihtiyaç duymaları ve değer vermeleri yönünde yetiştirildikleri ileri sürülmektedir (Hall-Lande ve diğerleri, 2007). Dolayısıyla kızların erkeklerden aileye aidiyet duyguları daha yüksek olacaktır. Ebeveyn tutumlarının ise çocukların cinsiyetlerinden etkilendiği bilinmektedir. İlgili literatürde elde edilen bulgularda farklılıklar söz konusudur. Xu, Ni, Ran ve Zang (2017) ebeveyn tutumlarında cinsiyete göre herhangi bir farklılık bulamamışlardır. Marcus ve diğerleri (2003) ise ebeveyn tutumlarında cinsiyete özgü farklılıkların olduğunu, erkeklerin ebeveynlerinden daha az duygusal sıcaklık, daha fazla reddedicilik ve aşırı koruyuculuk algıladıklarını saptamışlardır. Bir başka çalışmada kızlar ebeveynlerinden daha fazla duygusal sıcaklık algılayarak, erkekler ebeveynlerini aşırı koruyucu algılamış, ebeveyn reddediciliğinde kızlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir (Gerlsma, Arrindell, Van Der Veen ve Emmelkap, 1991). Sentse ve diğerleri (2009) ise kızların erkeklerden daha fazla reddedicilik ve aşırı koruma algılayarak; erkeklerin ebeveynlerinden daha fazla duygusal sıcaklık algıladıklarını bildirmişlerdir. Çalışma sonuçlarında tutarlılığın olmadığı söylenebilir. Empati konusunda da araştırma sonuçları çelişkilidir. Cinsiyetler arasında anlamlı farklılığın olmadığı araştırmaların (Avcı ve Sak, 2021) yanında kızların empatik eğilimlerinin erkeklerden yüksek olduğunu gösteren araştırmalarda bulunmaktadır (Matalinares-Calvet ve diğerleri., 2019; Zajdel, Bloom, Fireman ve Larsen, 2013).

1.1. Araştırma Problemi

Bu çalışmada “Orta çocukluk dönemindeki çocukların aile aidiyeti duyguları ile algıladıkları ebeveyn tutumları ve empatik eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? sorusu araştırılmıştır.

1.1.2. Araştırmanın alt problemleri

1. Orta çocukluk döneminde aile aidiyeti ile ebeveyn tutumları (duygusal sıcaklık, aşırı koruyucu tutum ve reddedici tutum) ve empati arasında anlamlı bir ilişki mevcut mudur?
2. Orta çocukluk döneminde aile aidiyeti duygusu ile empatik eğilimler arasında anlamlı bir ilişki mevcut mudur?
4. Orta çocukluk döneminde algılanan aile aidiyeti duygusu cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
5. Orta çocukluk döneminde ebeveyn tutumları (duygusal sıcaklık, aşırı koruyucu tutum ve reddedici tutum) cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
6. Orta çocukluk dönemindeki öğrencilerin empatik eğilimleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Orta çocukluk döneminde olan çocukların aile aidiyeti duyguları ile algıladıkları ebeveyn tutumları ve empatik eğilimlerinin aralarındaki ilişkilerin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada nicel araştırma modellerinden olan tarama modelinden faydalanılmıştır. Bu model, geçmiş veya şu anki durumları var olan haliyle betimlemeyi, araştırmaya konu olan birey ya da nesneyi mevcut koşullarda ve var olduğu şekilde betimlemeyi, aslını koruyarak gözlemlemeyi amaçlar (Karasar, 2012).

“Tarama araştırmaları; etkili ölçme prosedürleri kullanılarak tutumları, düşünceleri ve inançları ölçtüğü zaman, aynı zamanda değişkenler arasındaki ilişkileri tetkik etmeye, tahminler yapmaya ve alt grupların nasıl değiştiğini belirlemeye de yardımcı olurlar” (Christensen, Johnson ve Turner, 2015 s. 371). Bu durumda iki ya da daha fazla değişen durum arasında birlikte değişimin olup olmadığını; değişim varsa derecesini ortaya koymayı hedefleyen tarama yöntemi ise ilişkisel tarama yöntemi olarak tanımlanmaktadır. İlişkisel tarama yöntemi iki farklı şekilde değerlendirilir. İlki korelasyona dayalı ilişki, ikincisi ise karşılaştırmaya dayalı bulunan ilişkilerdir (Karasar, 1995). Bu çalışma ilişkisel tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Sakarya ilinin Adapazarı Merkez ilçesinde 2017-2018 eğitim ve öğretim yılı içinde beş resmi ortaokulda 5. ve 6. Sınıf düzeyinde öğrenim gören % 46.1'i (n = 190) kız, % 53.9 (n = 222) erkek olmak üzere toplam 412 öğrenci oluşturmuştur (Tablo 1). Araştırmanın örneklemini basit rastlantısal örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Basit rastlantısal örnekleme yöntemi belirlenen evren listesinden örnekleme birimlerinin rastgele seçilmesidir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2017). Örneklem, Sakarya ilinde yer alan resmi okullar arasından rastgele seçim ile belirlenen beş resmi okulda, rastgele seçilen sınıflarda veri toplama araçlarının uygulandığı gün ve saatlerde sınıfta olan öğrencilerden oluşturulmuştur.

Tablo 1. Örneklemeye ait özellikler

Değişken	F	%
Cinsiyet		
Erkek	190	46.1
Kız	222	53.9

Veri toplama araçları öğrencilere ders saatlerinde uygulanmış, öğrencilere araştırma hakkında bilgi verilmiş, katılımın gönüllülüğe dayalı olduğu ve gizli olduğu belirtilmiştir ve öğrencilerin veri toplama araçlarını tamamlamaları sağlanmıştır.

Verilerin toplanabilmesi ve bu işlemin etik kurallara uygun bir şekilde yapılması amaçlanarak Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Etik Kurulundan, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı'ndan ve Sakarya ili Milli Eğitim Müdürlüğü'nden yazılı resmi izinler alınmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

2.2.1. Kişisel bilgi formu

Öğrencilerin sınıf düzeyleri ve cinsiyetlerinin yer aldığı araştırmacılar tarafından oluşturulmuş bir formdur.

2.2.2. Aile aidiyeti ölçeği

Bireylerin aile aidiyeti duygularının düzeyinin ölçülmesine yardımcı olan bir öz bildirim ölçeğidir. Mavili, Kesen ve Daşbaşı (2014) tarafından hazırlanmış olan 17 maddelik 5'li likert tipi kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçekten elde edilen puanın yüksekliği aile aidiyeti duygusunun yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı Cronbach Alpha .94'tür (Mavili ve diğerleri, 2014). Bu çalışmada ölçeğin güvenirlik katsayısı .81 olarak hesaplanmıştır.

2.2.3. Kısaltılmış algılanan ebeveyn tutum ölçeği-çocuk formu (KAET-Ç)

Algılanan anne baba tutumlarının ölçülmesinde, anne için ayrı baba için ayrı sonuçlar veren bir öz bildirim ölçeğidir (Dirik, Yorulmaz ve Karancı, 2015). KAET-Ç; 7 maddeden oluşan duygusal sıcaklık, 9 maddeden oluşan aşırı koruyuculuk ve 7 maddeden oluşan reddedicilik boyutları şeklinde toplamda üç alt boyuttan ve 23 maddeden oluşmaktadır. KAET-Ç iç tutarlık katsayıları baba tutumlarında duygusal sıcaklık boyutunda .79, aşırı koruyuculuk boyutunda .73 ve reddedicilik boyutunda .71'dir. Ölçeğin anneye ilişkin tutumları belirleyen boyutlarında iç tutarlılığa ilişkin katsayıları duygusal sıcaklık boyutunda .75, aşırı koruyuculuk boyutunda .72 ve reddedicilik boyutunda .64'tür (Dirik ve diğerleri, 2015). Bu çalışmada KAET-Ç Cronbach alfa değerleri: baba duygusal sıcaklığı .77, anne duygusal sıcaklığı .75, baba aşırı koruyucu tutumu .58, anne aşırı koruyucu tutumu .58, baba reddedici tutumu .70 ve anne reddedici tutumu .70 olarak hesaplanmıştır.

2.2.4. KA-Sİ çocuklar için empatik eğilim ölçeği

Çocukların empatik eğilim seviyelerini belirlemek için Kaya ve Siyez (2010) tarafından hazırlanmış öz bildirim ölçeğidir. Çocuklar ve ergenler için ayrı ayrı formları vardır. Araştırmada çocuklar için geliştirilmiş olan formu kullanılmıştır. Ölçek, 2 alt boyut ve 13 maddeyi kapsamaktadır. Ölçeğin alt boyutları; 7 maddeden oluşan duygusal empati ve 6 maddeden oluşan bilişsel empati şeklindedir. Ölçekten çocukların alabileceği puanlar 52 ile 13 arasındadır. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .91'dir (Kaya ve Siyez, 2010). Bu çalışmada, ölçeğin toplam empatik eğilime ilişkin Cronbach alfa değeri .88'dir.

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Verilerin toplanabilmesi ve bu işlemin etik kurallara uygun bir şekilde yapılması amaçlanarak Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Etik Kuruluna, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı'na ve Sakarya ili Milli Eğitim Müdürlüğü'ne yazılı resmi onay başvurusunda bulunulmuştur. Resmi onayların alınmasını takip eden süreçte araştırma için belirlenen okulların okul yöneticilerinden randevu alınmıştır. Okul yöneticileriyle yapılan görüşmelerin ardından ders öğretmenleri ile görüşülmüş, uygun olan ders saatlerinde derste mevcut olan öğrencilere araştırma ve araştırmanın amaçları hakkında bilgilendirilmiştir, gönüllülük ilkesinden ve katılımcıların bilgilerinin araştırmanın dışında başka bir yerde kullanılmayacağından ve bilgilerin gizli kalacağından bahsedilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerinin analizi çıkarımsal istatistik (Spearman Korelasyon Analizi ve Mann-Whitney U Testi) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İstatistiksel tekniklerin araştırmadan elde edilen verilere uygulanabilmesi için birtakım sayıtları karşılaması gerekir. Bu sayıtlar tekniğe göre değişmekle birlikte genelde veriler normalliği sağlayabilmelidirler (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Verilerin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığını belirlemede, veri sayısının 50'den büyük olması durumunda normallik varsayımını snamada kullanılan Kolmogorov Smirnov testi ile normallik sınanmış (Büyüköztürk, 2011) ve sonuçlar veri dağılımlarının (algılanan ebeveyn tutumları, aile aidiyeti duygusu ve empatik eğilimler) normal dağılıma uymadığını göstermiştir. Normal dağılım varsayımı karşılanmadığı için verilerin analizinde, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemede Spearman Korelasyon Analizi (Pallant, 2007), gruplar arasında farkı belirlemede ikili gruplarda Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2011). Spearman Korelasyon analizinden elde edilen sonuçların değerlendirilmesinde; korelasyon değerleri .09'dan düşük ise ilişki yok, .10 ile .29 aralığında ise düşük, .30 ile .49 aralığında ise orta, .50'den büyük ise güçlü olarak alınmıştır (Cohen, 1988).

3. BULGULAR

3.1. Aile Aidiyeti Duygusu ile Ebeveyn Tutumları ve Empatik Eğilimler Arasındaki İlişkiler

Orta çocukluk dönemindeki öğrencilerin aile aidiyeti duyguları, algıladıkları ebeveyn tutumları ve empatik eğilimleri arasındaki ilişkiler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Aile aidiyeti ile ebeveyn tutumları ve empatik eğilimler arasındaki ilişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1.Aile Aidiyeti duygusu							
2.Baba duygusal sıcaklık	.42**						
3.Anne duygusal sıcaklık	.41**	.90**					
4.Baba aşırı koruyuculuk	-.08**	.19**	.18**				
5.Anne aşırı koruyuculuk	-.14**	.17**	.16**	.85**			
6.Baba reddedicilik	-.40**	-.23**	-.19**	.30**	.31**		
7.Anne reddedicilik	-.42**	-.24**	-.24**	.26**	.35**	.88**	
8.Empatik eğilimler	.42**	.22**	.24**	-.05**	-.08**	-.15**	-.18**

**p<.01

Orta çocukluk dönemindeki öğrencilerin aile aidiyeti duygusu ile babadan algıladıkları duygusal sıcaklık arasında anlamlı, orta düzeyde, pozitif yönde bir ilişki belirlenmiştir ($r_s=.42$, $n=412$, $p<.01$). Aile aidiyeti ile anneden algılanan duygusal sıcaklık arasında da anlamlı, yönü pozitif olan orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır ($r_s=.41$, $n=412$, $p<.01$).

Orta çocukluk dönemindeki öğrencilerin aile aidiyeti ile ebeveynlerinden algıladıkları aşırı koruyucu tutum arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular, aile aidiyetinin babanın aşırı koruyucu tutumu ile anlamlı bir ilişki göstermediğini ortaya koymuştur ($r_s=-.08$, $n=412$, $p=n.s.$). Aile aidiyeti annenin aşırı koruyucu tutumu ile ise negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur ($r_s=-.14$, $n=412$, $p<.01$).

Orta çocukluk dönemindeki öğrencilerin aile aidiyeti algıladıkları reddedici ebeveyn tutumlarına ilişkin bulgulardan, babadan algılanan reddedici tutum ($r_s = -.40$, $n=412$, $p<.01$) ve anneden algılanan reddedici tutum ($r_s = -.42$, $n=412$, $p<.01$) ile arasında anlamlı, orta düzeyde negatif yönde bir ilişki belirlenmiştir.

Orta çocukluk dönemindeki öğrencilerin aile aidiyeti duygusu ve empatik eğilimleri arasında yönü pozitif olan anlamlı, orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır ($r_s = .42$, $n=412$, $p<.01$).

3.2. Cinsiyete Göre Aile Aidiyeti Duygusuna İlişkin Bulgular

Orta çocukluk dönemindeki öğrencilerin aile aidiyeti duygularının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı Mann Whitney U testi kullanılarak analiz edilmiş ve bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Aile aidiyeti duygusunun cinsiyete göre Mann-Whitney U testi sonuçları

Aidiyet	Cinsiyet	N	Sıra ort.	Sıra toplamı	U değeri	Z	P
Aile aidiyeti duygusu	Erkek	190	184.41	35037.50	16892.50	-3.49	.000***
	Kız	222	225.41	50040.50			

* $p<.0001$

Tablo 3'te görüldüğü gibi kızlar (sıra ortalaması=225.41) erkeklerden (sıra ortalaması=184.41, $z=-3.49$, $p=.000$) anlamlı olarak daha yüksek aile aidiyeti duygusu ifade etmişlerdir.

3.3. Cinsiyete Göre Algılanan Ebeveyn Tutumlarına İlişkin Bulgular

Orta çocukluk dönemindeki öğrencilerin ebeveynlerinden algıladıkları tutumların cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak için veriler Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiş ve ulaşılan sonuçlara Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Algılanan ebeveyn tutumlarının cinsiyete göre Mann-Whitney U testi sonuçları

Ebeveyn tutumu	Cinsiyet	N	Sıra ort.	Sıra toplamı	U değeri	Z	P
1.Baba duygusal sıcaklık	Erkek	190	195.82	37206.50	19061.50	-1.69	.091
	Kız	222	215.64	47871.50			
2.Anne duygusal sıcaklık	Erkek	190	196.15	37268.00	19123.00	-1.64	.102
	Kız	222	215.36	47810.00			
3.Baba aşırı koruyuculuk	Erkek	190	222.66	42305.00	18020.00	-2.56	.011*
	Kız	222	192.67	42773.00			
4.Anne aşırı koruyuculuk	Erkek	190	227.70	43263.50	17061.50	-3.35	.001**
	Kız	222	188.35	41814.50			
5.Baba reddedicilik	Erkek	190	233.66	44394.50	15930.50	-4.39	.000***
	Kız	222	183.26	40683.50			
6.Anne reddedicilik	Erkek	190	229.94	43689.00	16636.00	-3.77	.000***
	Kız	222	186.44	41389.00			

* $p<.05$, ** $p<.001$, *** $p<.0001$

Kız öğrenciler ($U=19061.50$, $z=-1.69$, $p=.091$) ve erkek öğrenciler ($U=19123.00$, $z=-1.64$, $p=.102$) ebeveynlerinden algıladıkları duygusal sıcaklık düzeyleri açısından farklı değillerdi. Mann-Whitney U testinden elde edilen sonuçlar, erkeklerin (sıra ortalaması=222.66) kızlardan (sıra ortalaması=192.67) babalarını daha aşırı koruyucu olarak algıladıklarını ($U=18020.00$ $z=-2.56$ $p=.011$) göstermiştir. Analiz sonucuna göre erkekler (sıra ortalaması=227.70) annelerini de kızlardan (sıra ortalaması=188.35) daha aşırı koruyucu olarak algılamışlardır ($U=17061.50$, $z=-3.35$, $p=.001$). Analizden elde edilen bulgulara göre erkekler (sıra ortalaması=233.66) kızlardan (sıra ortalaması=183.26) babalarını daha reddedici algılamışlardır ($U=15930.50$, $z=-4.39$, $p=.000$). Sonuçlar, erkeklerin (sıra ortalaması=229.94) annelerini de kızlardan (sıra ortalaması=186.44) daha reddedici algıladıklarını göstermiştir ($U=16636.00$, $z=-3.77$, $p=.000$).

3.4. Cinsiyete Göre Empatik Eğilimlere İlişkin Bulgular

Orta çocukluk dönemindeki katılımcıların empatik eğilimlerinin cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Mann Whitney U testi ile test edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Empatik eğilimlerin cinsiyete göre Mann-Whitney U testi sonuçları

Empati	Cinsiyet	N	Sıra ort.	Sıra toplamı	U değeri	Z	P
Empatik eğilim	Erkek	190	173.97	33053.50	14908.50	-5.14	.000***
	Kız	222	234.34	52024.50			

*p<.0001

Öğrencilerin empatik eğilimleri cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermiştir. Kız öğrencilerin empatik eğilimleri (sıra ortalaması=234.34) erkek öğrencilerin empatik eğilimlerinden (sıra ortalaması=173.97) tablo 4'te görüldüğü üzere yüksektir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma orta çocukluk dönemindeki çocukların aile aidiyeti duygularının ebeveyn tutumları ve empatik eğilimleri ile ilişkili olduğunu göstermiş ve cinsiyetin adı geçen değişkenler açısından önemli bir değişken olduğunu ortaya koymuştur. Aile aidiyeti ile ebeveynlerden algılanan duygusal sıcaklık tutumu arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular incelendiğinde hem baba duygusal sıcaklık tutumunun hem de anne duygusal sıcaklık tutumunun aile aidiyeti duygusu ile anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle özen, şefkat, destek, koşulsuz kabul ve saygının yüksek olduğu ailelerde çocukların ailelerine ait olma hisleri daha yüksektir. Bu bulguya ilişkin Skinner, ve diğerleri (2005) araştırmalarında, aidiyet duygusunun en güçlü yordayıcısı olarak ebeveyn duygusal sıcaklığını bulmuşlardır. Çalışmada anneye aidiyet duygusu ($r = .24$) ve babaya aidiyet duygusu ($r = .14$) ebeveyn duygusal sıcaklığı ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Ebeveyn duygusal sıcaklığının artışının hem anneye hem de babaya aidiyet duygularını arttırdığı görülmüştür. Çocukların anne babalarının kendilerine ilişkin yaklaşımlarını olumlu algılamalarının onların aileye aidiyet duygularını etkileyebileceğini düşündürmektedir. Hagerty ve arkadaşları (1992) aidiyet duygusunu çocuğun ailesi için değerli ve önemli olma deneyimi ve ailesiyle arasında uyumun olması yada ortak ve tamamlayıcı özelliklerinin bulunması olarak tanımlanmaktadır. Ebeveynlerin çocuğa yönelik ilgi, kabul, destek ve sevgi gösterimleri çocuğun değerli ve önemli olduğunu hissetmesine ve ebeveynleriyle uyum içinde olmasına bir başka ifadeyle çocuğun aileye aidiyet duygusuna katkı sağlayabilir. Bu bulgu ebeveynlerin olumlu evlilik ilişkisinin ve ergenin anneden algıladığı olumlu tutum ile aile aidiyeti duyguları arasında anlamlı düzeyde ilişkinin bulunduğu araştırmayı da desteklemektedir (King ve Boyd, 2016).

Ebeveynlerden algılanan aşırı koruyucu tutum ile aile aidiyeti duygusu arasındaki ilişkiye ilişkin bulgularda, babanın aşırı koruyucu tutumunun aile aidiyeti duygusu ile anlamlı bir ilişki göstermediği, annenin aşırı koruyucu tutumunun ise aile aidiyeti duygusu ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur. Çocukların annelerinden algıladıkları aşırı koruyucu tutum azaldıkça çocukların aileye olan aidiyet duyguları artmaktadır. Aşırı koruyucu anne ve baba çocuğuna karşı müdahaleci, çocuğunun güvenliği konusunda endişeli ve çocuğundan beklentileri yüksek olan ebeveynlerdir. Annelerin çocukları üzerinde aşırı müdahaleleri ve yüksek beklentileri çocukların ailelerinden uzaklaşmaları ile ilişkili olabilir. Aşırı koruyucu tutum aslında olumsuz ebeveyn tutumu olarak nitelendirilmektedir (Hiller ve diğerleri, 2018). Üniversite öğrencilerinin ebeveynleriyle erken yaşantılarına dayalı aidiyet duygularının araştırıldığı çalışmada babaların aşırı koruyuculuğunun aidiyet duyguları ile negative yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Hagerty, Williams ve Oe, 2002). Nasır'ın (2013) yaptığı araştırmada, ailenin psikolojik kontrolüne uğramanın var olan ve istenen aidiyet ihtiyaçları arasındaki farkı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun anne tutumu ile ilişkili olup baba tutumu ile ilişkili olmaması ise, çocukların anneleri ile daha fazla zaman geçirmelerinden ve annenin çocuğun bakımından birincil sorumlu olmasından kaynaklanabilir.

Ebeveynlerden algılanan reddedici tutum ile aile aidiyeti incelendiğinde, çocukların annelerinden ve babalarından gördükleri düşmanlık duygusu, eleştiri ve ceza uygulamaları arttıkça aile aidiyeti duyguları azalmaktadır. Bu bulguyla paralel Skinner ve diğerleri (2005) aidiyet duygusunun en güçlü yordayıcısı olarak ebeveyn reddedici tutumunu bulmuşlardır. Çalışmada anneye aidiyet duygusu ($r = -.26$) ve babaya aidiyet duygusu ($r = -.20$) ebeveyn reddedici tutumu ile ters yönde ilişkili bulunmuştur. Araştırmada hem annenin hem babanın reddedici tutumlarının artışına bağlı olarak çocukların aidiyet duygularının azaldığı görülmüştür. Büyükşahin Çevik ve Çelikkaleli (2010), araştırmalarında ebeveyninin tutumunu ilgisiz algılayan ergenlerin arkadaş bağlılığının; ebeveynini demokratik, koruyucu ve otoriter olarak algılayan ergenlerden anlamlı olarak daha yüksek bulmuşlardır. Bu durumda aidiyet ihtiyacının karşılanmasında alternatif olarak arkadaşlara yönelimin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Orta çocuklukta aileleri ilgisiz olan çocukların ebeveynleriyle

yeterli etkileşim ve güçlü bağlardan yoksun olmalarının sonucu arkadaşlarına yönelmeleri özellikle ergenlikle birlikte ebeveyn rehberliğinden uzaklaşmalarına yol açabilir.

Aile aidiyeti duygusu ve empatik eğilim arasındaki ilişki incelendiğinde, çocukların aile aidiyeti duygularının artmasıyla empatik eğilimlerinin de arttığı bulgusu elde edilmiştir. Çocukların ailelerine aidiyet duygularının yüksek olması çocukların başkalarının duygularını anlama ve paylaşma eğilimlerinin yüksek olmasına bağlanabilir. Kaufman (2011) araştırmasında aile üyelerinin birbirlerine duygusal bağının dengede olmasının daha yüksek empati düzeyleri ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Diğerlerini anlamayı kolaylaştıran empati, sağlıklı ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Yapılan bir meta analiz çalışması sonucunda empatik eğilimlerin sağlıklı ilişkiler yaşamada koruyucu bir faktör olabileceği ileri sürülmüş ve aynı çalışmada empatinin çocukların ebeveynleriyle olan ilişkilerinin niteliğine olumlu katkılarına olacağı ifade edilmiştir (Boele, Van der Graff, De Wied, Van der Valk ve Branje, 2019). Nitekim Yüksel (2009), empatik beceri ile aile işlevleri arasındaki ilişkiyi incelemiş, aile değerlendirme ölçeğinin alt boyutlarından olan; iletişim, davranış kontrolü, roller, genel fonksiyonlar, gereken ilgiyi gösterme ve duygusal tepki verebilme alt boyutlarıyla çocukların empatik becerileri arasında anlamlı ilişkiler elde etmiştir. Bu çalışmanın bulgusu doğrultusunda aidiyet duygusu ile empati arasındaki ilişkinin daha fazla araştırılması gerektiği ifade edilebilir.

Bulgular incelendiğinde, kız öğrencilerin aile aidiyeti duyguları erkek öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur. Ergenlerle yapılan bir çalışmada da kızların aile aidiyeti duygularının erkeklerin aile aidiyet duygularından daha yüksek olduğu görülmüştür (King ve Boyd, 2016). Benzer bulgu Saki'nin (2018) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada da saptanmıştır. Hall-Lande ve arkadaşlarının (2007) yaptığı çalışmada ise kadınların aile ilişkilerinin erkeklere nispeten daha yüksek seviyede olduğu; bu yönden de kadınların aile üyeleri ile güçlü ilişkilerinin koruyucu bir rol oynayabileceği ileri sürülmüştür. Farklı gelişim dönemlerinde olmalarına rağmen kızların/kadınların aile aidiyet duygularının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda aile aidiyetinde cinsiyetin önemli bir faktör olduğu ileri sürülebilir. Kız çocuklarından çoğunlukla gelecek doğrultusunda beklenen tutumun evlenmeleri ve bir aile kurmaları yönünde olduğu bildirilmiştir (Özkan ve Gündoğdu, 2011). Bu bakış açısına göre kadının yaşamdaki asıl görevinin, iyi bir anne ve iyi bir eş rolü üzerine inşa edildiği bilinmektedir. İçinde bulunduğu kültürde kadına ailesine ilgi göstermesi, evin işlerini yapması görevi yüklenir (Tire, 2017). Aynı konuda erkeklerden beklenen ise ailelerine maddi anlamda destek olmaları ve ailelerinin maddi ihtiyaçlarını karşılamalarıdır (Özkan ve Gündoğdu, 2011). Kızların ailelerine olan bağlılık ve aidiyet duygularının daha fazla olması, aile konusunda kendilerinden beklenenlerin farkında olmalarından ve içinde buldukları kültürün de kızların aileleri için çabalamalarını desteklemesinden kaynaklanıyor olabilir.

Çocukların cinsiyetlerine göre algıladıkları ebeveyn tutumları incelendiğinde ebeveynlerinin tutumlarını benzer ölçeklerde benzer şekilde değerlendirdikleri görülmüştür. Baba duygusal sıcaklığı ve anne duygusal sıcaklığı arasındaki ilişki katsayısı $r = .90$, anne aşırı koruması ve baba aşırı koruması arasındaki ilişki katsayısı $r = .85$ ve anne reddediciliği ve baba reddediciliği arasındaki ilişki katsayısı $r = .88$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç Gerlsma ve diğerlerinin (1991) bulgularını desteklemektedir. Sonuçlar ebeveynlerden algılanan duygusal sıcaklık tutumunda cinsiyete göre bir farklılığın olmadığını göstermiştir. Bu bulgu Liu ve Wang'ın (2021) çalışmalarında buldukları bulguyu desteklemektedir. Çalışmada cinsiyete göre farklılık aşırı koruyucu tutum ve reddedici tutum ile ilgili bulunmuştur. Erkek öğrenciler kızlardan anne ve babalarını onlarla ilgili endişeli, müdahaleci ve başarı beklentisi yüksek olarak algılamışlardır. Benzer sonuç Sentse ve diğerleri'nin (2009) yaş ortalamaları 11.09 olan Hollandalı çocuklarla, Saleem, Mahmood ve Subhan'ın (2015) yaşları 12-18 arasında değişen Pakistanlı öğrencilerle gerçekleştirdikleri çalışmalarda bulunmuştur. Bu durum ebeveynlerin erkek çocuklarına daha korumacı davranmalarından kaynaklanıyor olabilir. Erkekler yine kızlardan anne babalarını daha düşmanca davranan, eleştiren, cezalandıran olarak algılamışlardır. Erkek çocuklarının daha yaramaz olmaları ebeveynlerini kızdırmalarına ve ebeveynlerinin reddedici tutum sergilemelerine neden olmuş olabilir. Ayrıca bir çalışmada erkek çocukların davranışlarını değiştirmelerinde kız çocuklarından daha sert sözel ve fiziksel disipline maruz kaldıkları bulunmuştur (McKee ve diğerleri, 2007). Erkek çocuklarının maruz kaldıkları bu durum onların ebeveynlerini daha düşmanca, eleştiren ve cezalandıran olarak görmelerine neden olmuş

olabilir. Erkek çocukların ebeveynlerini hem reddedici hem de aşırı koruyucu olarak algılamaları, ebeveynlerin erkek çocuklara yönelik tutarlı olmayan tutum geliştirmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Aynı zamanda kız çocuklarının ebeveynlerine yönelik algılarının erkek çocuklarının ebeveynlerine yönelik algılarından daha olumlu olduğu söylenebilir. Sonuçlar ebeveyn tutumlarının çocukların cinsiyetlerinden etkilendiği şeklinde yorumlanabilir.

Bu araştırmanın bulgularıyla tutarlı olarak Yılmaz'ın (2009) araştırmasında, erkeklerin ebeveynlerini kızlara göre daha koruyucu ve otoriter algıladıkları bulunmuştur. Diğer bir çalışmada, erkek öğrencilerin annelerini kız öğrencilerden daha reddedici; erkek öğrencilerin kız öğrencilerden anne ve babalarını daha aşırı koruyucu algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır (Erdoğan ve Uçukoğlu, 2011). Bu araştırmanın bulgularının aksine Dokuyan (2016) ise yaptığı çalışmada, kız öğrencilerin anne ve babalarından her ikisini de erkek öğrencilere göre daha koruyucu algıladıklarını bulmuştur. Çalışmada ayrıca kız öğrencilerin ebeveynlerini erkek öğrencilere göre daha otoriter algıladıkları belirlenmiştir. Yazıcı'nın (2018) çalışması incelendiğinde, öğrencilerin cinsiyetlerine göre algıladıkları ebeveyn tutumlarının anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Erkek öğrencilerin ebeveynlerini hem reddedici hem de diğer yandan aşırı koruyucu algılamalarının altında yatan sebebin araştırılması alanyazına katkı sağlayacaktır.

Kızlar erkeklerden daha yüksek empatik eğilim düzeyine sahip bulunmuştur. Benzer sonucu Zajdel, Myerow Blomm, Fireman ve Larsen (2013) 5-12 yaşları arasında çocuklarda, Garaigordobil (2009) 10-14 yaşları arasında çocuklarda, Richaud de Minzi 9-12 yaşlar arasındaki çocuklarda bildirmişlerdir. Yine bazı araştırmaların bulguları kız öğrencilerin erkek öğrencilerden empati düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir (Karamuk, 2015; Yazıcı, 2018; Yüksel, 2009). Diğer yandan Kalliopuska (1984), annelerin babalara ve kız çocukların erkek çocuklara göre empati düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kadınların erkeklerden empati düzeylerinin daha yüksek olması ise kadının bakım verme rolü ile açıklanabilir. Bu rol kadının eşinin, çocuğunun ya da ailedeki diğer kişilerin ihtiyaçlarını karşılamada gösterdiği çabanın sonucu olarak onun başkalarının duygularını anlama ve paylaşma kapasitesinin yani empati yeteneğinin gelişmesine katkı sağlamış olabilir. Cinsiyet farklılıklarının nedenine ilişkin açıklamalar ise kişilerin kendi cinsiyetlerinden olan kişileri taklit etmeye yönelik eğilimlerinin olduğunu ve kız ve erkek çocukların davranışlarına göre aldıkları ödül ve cezaların etkili olduğunu ileri sürmektedir (Hyde, 2013). Bu açıklamalar doğrultusunda annelerin kız çocuklarını yetiştirme aşamasında önemli bir rol model oldukları ve kızların annelerini örnek aldıkları; kız çocuklarının empati düzeylerinin bundan dolayı da yüksek bulunduğu söylenebilir. Diğer yandan atasözlerinde babanın da oğluna örnek olmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır ve oğula en yakın modelin babasının olduğu vurgulanmaktadır (Özkan ve Gündoğdu, 2011). Empatide cinsiyet farklılıklarının yalnızca sosyalleşmeye bağlı olmadığı biyolojik kökenin de önemli olduğu ileri sürülmektedir (Christov-Moore ve diğerleri, 2014).

Araştırma orta çocukluk dönemindeki çocukların aile aidiyeti ile anne baba tutumları ve empatik eğilimler arasındaki ilişkilerle ilgili alanyazına katkı sağlamayı amaçlamış, fakat araştırmanın sınırlılığı olarak sonuçlar korelasyona dayalı belirlenmiştir. Bu nedenle ebeveyn tutumları, aile aidiyeti ve empatik eğilimler arasında nedensellik bağının olup olmadığı gelecek çalışmaların konusu olabilir. Ayrıca gelecekteki araştırmalar tek ebeveynli ya da üvey ebeveyne sahip olan çocuklarla yürütülebilir.

Bu çalışmanın sonuçları çocuk gelişimi ve ebeveynlere yönelik müdahaleler açısından önemlidir. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının çocuklarının gelişimlerinde koruyucu ya da risk faktörü olarak işlev görebileceğini farketmelerine ve sağlıklı çocuk yetiştirme tutumlarını kazanmalarına yönelik okullarda psikolojik danışmanlar tarafından gerçekleştirilecek ebeveyn farkındalık eğitimleri verilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

Anderson, C., & Keltner, D. (2002). The role of empathy in the formation and maintenance of social bonds. *Behavioral and Brain Sciences*, 25(1), 21–22. doi.org/10.1017/S0140525X02230010.

- Avcı, E. ve Sak, R., (2021). The relationship between parenting styles and fourth graders' levels of empathy and aggressiveness. *Current Psychology*, 40, 510-522.
- Baskin, T. W., Wampold, B. E., Quintana, S. M., & Enright, R. D. (2010). Belongingness as a protective factor against loneliness and potential depression in a multicultural middle school. *The Counseling Psychologist*, 38(5), 626–651. doi.org/10.1177/0011000009358459
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529. doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı-İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, O. E., Karadeniz Ş. Ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Boele, S., Van der Graff, J., De Wied, M., Van der Valk, I. E., & Branje S. B. (2019). Linking parent-child and peer relationship quality to empathy in adolescence: a multilevel meta-analysis. *Journal of Youth Adolescence*. 48(6), 1033-1055.
- Brooks F. M., Magnusson J., Spencer N., & Morgan A. (2012). Adolescent multiple risk behaviour: an asset approach to the role of family, school and community. *J Public Health*. 34 Suppl 1:i48-56. doi: 10.1093/pubmed/fds001.
- Cavanagh, S. E. (2008). Family structure history and adolescent adjustment. *Journal of Family Issues*, 29, 944-980. doi:10.1177/0192513X07311232.
- Ceyhan, A. A. (1994). *Ana-babaların empatik eğilim düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Crescioni, A. W., & Baumeister, R. F. (2009). Alone and aggressive: Social exclusion impairs self-control and empathy and increases hostile cognition and aggression. In M. J. Harris (Ed.) *Bullying, rejection and peer victimization: A social cognitive neuroscience perspective*. (ss. 251-277) New York: Springer.
- Christov-Moore, L., Simpson, E. A., Coudé, G., Grigaityte, K., Iacoboni, M., & Ferrari, P. F. (2014). Empathy: gender effects in brain and behavior. *Neuroscience and biobehavioral reviews*, 46 Pt 4(Pt 4), 604–627. doi:10.1016/j.neubiorev.2014.09.001
- Chubb, N. H., & Fertman, C. I. (1992). Adolescents' perceptions of belonging in their families. *Families in Society*, 73(7), 387-394.
- Çalışkan Sarı, A ve Şahin Acar, B. (2018). Annenin ebeveyn tutumlarının ve çocuğun annesinin tutumlarıyla ilgili algısının çocuğun duygu tanıma becerilerindeki rolü. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6(12), 27-50. doi: 10.7816/nesne-06-12-02.
- Çevik, G. ve Çelikkaleli, Ö. (2010). Ergenlerin arkadaş bağlılığı ve internet bağımlılığının cinsiyet, ebeveyn tutumu ve anne baba eğitim düzeylerine göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 225-240.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem.
- De Minzi, M. C. R., Lemos, V. N., & Oros, L. B. (2016). Empathy in children: Theory and assessment. In D. F. Watt & J. Panksepp (Eds.), *Psychology and neurobiology of empathy* (pp. 149–170). Hauppauge, NY: Nova Biomedical Books.
- DeWall, C. N. (2009). The pain of exclusion: Using insights from neuroscience to understand emotional and behavioral responses to social exclusion. In H. J. Monica (Ed.) *Bullying, rejection, and peer victimization: A social cognitive neuroscience perspective* (ss. 201-224). New York, NY: Springer.

- Dirik, G., Yorulmaz, O. ve Karancı, A. N. (2015). Çocukluk dönemi ebeveyn tutumlarının değerlendirilmesi: kısaltılmış algılanan ebeveyn tutumları-çocuk formu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(2), 123-130.
- Dokuyan, M. (2016). 12. sınıf öğrencilerinde algılanan anne-baba tutumları ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 1-21.
- Erdoğan, Ö. ve Uçukoğlu, H. (2011). İlköğretim okulu öğrencilerinin anne-baba tutumu algıları ile atılganlık ve olumsuz değerlendirilmekten korkma düzeyleri arasındaki ilişkiler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 51-72.
- Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (1993). *Çocuk ve ergen gelişimi* (H. N. Çelen, A. Dönmez ve B. Onur, Çev.). (2.baskı). Ankara: İmge.
- Garaigordobil, M. (2009). A comparative analysis of empathy in childhood and adolescence: Gender differences and associated socio-emotional variables. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 9(2), 217-235.
- Gerlsma, C., Arrindell, W. A., Van der Veen, N., & Emmelkamp, P. M. (1991). A parental rearing style questionnaire for use with adolescents: Psychometric evaluation of the EMBU-A. *Personality and Individual Differences*, 12(12), 1245-1253. doi.org/10.1016/0191-8869(91)90196-I.
- Gullone, E., & Taffe, J. (2011, October 24). The Emotion Regulation Questionnaire for Children and Adolescents (ERQ-CA): A Psychometric Evaluation. *Psychological Assessment*. Advance online publication. doi: 10.1037/a0025777.
- Güler Yıldız, T. (2017). *Anne baba eğitimi*. Ankara: Pegem.
- Hagerty B. M., Lynch-Sauer J., Patusky K. L., Bouwsema M., & Collier P. (1992). Sense of belonging: a vital mental health concept. *Arch Psychiatr Nurs*. 6(3):172-177. doi: 10.1016/0883-9417(92)90028-h.
- Hagerty, B. M., Williams, R. A., & Oe, H. (2002). Childhood antecedents of adult sense of belonging. *Journal Clinical Psychology*, 58:793-801.
- Hall-Lande, J. A., Eisenberg, M. E., Christenson, S. L. & Neumark-Sztainer, D. (2007). Social isolation, psychological health, and protective factors in adolescence. *Adolescence*, 42(166), 265-286.
- Harold, G. T., & Hay, D. F. (2005). Normal development in the middle childhood. *Psychiatry*, 4(6), 3-5. doi.org/10.1383/psyt.4.6.3.66355
- Hiller, R. M., Meiser-Stedman, R., Lobo, S., Creswell, C., Fearon, P., Ehlers, A., & Halligan, S. L. (2018). A longitudinal investigation of the role of parental responses in predicting children's post-traumatic distress. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59(7), 781-789, doi:10.1111/jcpp.12846.
- Husky, M. M., Boyd A., Bitfoi, A., Carta, M. G., Chan-Chee, C., Goetlitz, D., ...Kovess-Masfety, V. (2018). Self-reported mental health in children ages 6-12 years across eight European countries. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 27: 785-795.
- Hyde, J. S. (2014). Gender similarities and differences. *Annual Review Psychology*. 65:373-98. doi: 10.1146/annurev-psych-010213-115057..
- Kalliopuska, M. (1984). Relation between children's and parent's empathy. *Psychological Reports*, 54(1), 295-299. doi: 10.2466/pr0.1984.54.1.295.
- Karamuk, A. (2015). *10-13 yaş grubu çocuklarının empati düzeyinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Kaufman, M. (2011). *How families facilitate the development of empathy in children: A Family Systems Theory Perspective*. A Dissertation Doctor of Philosophy, Kansas State University, Kansas.

- Kaya, A. ve Siyez, D. M. (2010). KA-Sİ Çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği: geliştirilmesi geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 35(156), 110-125.
- Kessler, R. C., Berglund, P., Demler, O., Jin, R., Merikangas, K. R., & Walters, E. E. (2005). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of DSM-IV disorders in the national comorbidity survey replication. *Archives of General Psychiatry*, 62, 593–602.
- King, V., & Boyd, L. M. (2016). Factors associated with perceptions of family belonging among adolescents. *Marriage and Family Journal*, 78(4), 1114-1130. doi: 10.1111/jomf.12322.
- King, V., Boyd, L. M., & Pragg, B. (2017). Parent-adolescent closeness, family belonging, and adolescent well-being across family structures. *Journal of Family Issues*, 1-30. doi: 10.1177/0192513X17739048.
- Kurz S., van Dyck Z., Dremmel D., Munsch S., & Hilbert A. (2016). Variants of early-onset restrictive eating disturbances in middle childhood. *Int J Eat Disord*. 49(1):102-6. doi: 10.1002/eat.22461.
- Liu, Q., & Wang, Z. (2021). Associations between parental emotional warmth, parental attachment, peer attachment, and adolescents' character strengths. *Children and Youth Services Review*, 120, 105765.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. Mussen, and E. M. Hetherington, (Ed.). *Handbook of Child Psychology: Socialization, personality and social development* (pp. 1-101). New York: John Wiley & Sons.
- Martínez I., Fuentes M. C., García F., & Madrid I. (2013). El estilo de socialización familiar como factor de prevención o riesgo para el consumo de sustancias y otros problemas de conducta en los adolescentes españoles [The parenting style as protective or risk factor for substance use and other behavior problems among Spanish adolescents]. *Adicciones*. 25(3):235-42. Spanish. PMID: 23880836.
- Masten, C. L., & Eisenberger, N. I. (2009). Exploring the experience of social rejection in adults and adolescents: A social cognitive neuroscience perspective. In M. Harris (Ed.), *Bullying, rejection, and peer victimization: A social cognitive neuroscience perspective* (pp. 53–78). New York: Springer.
- Matalinares-Calvet, M. L., Díaz-Acosta, A. G., Rivas-Díaz, L. H., Arenas-Iparraguirre, C. A., Baca-Romero, D., Raymundo-Villalva, O., & Rodas-Vera, N. (2019). Dysfunctional parenting styles, empathy and socio-demographic variables in Nursing, Human Medicine and Psychology students. *Acta Colombiana de Psicología*, 22(2), 112–124.
- Mavili, A., Kesen, N. F. ve Daşbaşı, S. (2014). Aile aidiyeti ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(33), 29-45. doi:10.21560/spcd.19507.
- McKee, L., Roland, E., Coffelt, N., Olson, A. L., Forehand, R., Massari, C., Jones, D., Gaffney, C. A., & Zens, M. S. (2007). Harsh discipline and child problem behaviors: The roles of positive parenting and gender. *Journal of Family Violence*, 22(4), 187–196. doi.org/10.1007/s10896-007-9070-6
- Nasır, Ş. (2013). *Origins of individual differences in the need to belong: the role of parental control* (Unpublished master's thesis). Koç University, İstanbul.
- On my Way- A Guide to Support Middle Years Child Development (2017). Ontario Ministry of Children, Community and Social Services.
- Öz, İ. (1997). *Çocuk ve aile*. Ankara: Kök.
- Özgüven, İ. E. (2010). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM.
- Özkan, B. ve Gündoğdu, A. E. (2011). Toplumsal cinsiyet bağlamında Türkçede atasözleri ve deyimler. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), 1133-1147.
- Paz Y, Orlitsky T, Roth-Hanania R, Zahn-Waxler C., & Davidov M. (2021). Predicting externalizing behavior in toddlerhood from early individual differences in empathy. *J Child Psychol Psychiatry*. 62(1):66-74. doi: 10.1111/jcpp.13247.

- Resnick, M. D., Bearman, P. S., Blum, R., Bauman, K. E., Harris, K. M., Jones, J., & Udry J. R. (1997). Protecting adolescents from harm: Findings from the national longitudinal study on adolescent health. *The Journal of the American Medical Association*, 278(10), 823-832.
- Riess H. (2017). The science of empathy. *J Patient Exp.*, 4 (2):74-77. doi: 10.1177/2374373517699267.
- Richaud de Minzi, M. C. (2013). Children's perception of parental empathy as a precursor of children's empathy in middle and late childhood. *The Journal of Psychology*, 147(6), 563-576.
- Saki, Ü. (2018). *Üniversite öğrencilerinin aile aidiyet düzeylerinin spor ve farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Saleem, S., Mahmood, Z. & Subhan, S. (2015). Perceived parental practices and mental health problems: cross-cultural validation of EMBU-C on Pakistani adolescents FWU. *Journal of Social Sciences*. 9(1), 44-52.
- Sargent, J., Williams, R. A., Hagerty, B., Lynch-Sauer, J., & Hoyle, K. (2002). Sense of belonging as a buffer against depressive symptoms. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 8(4), 120–129. doi.org/10.1067/mpn.2002.127290
- Sentse, M., Veenstra, R., Lindenberg, S., Verhulst, F. C., & Ormel, J. (2009). Buffers and risks in temperament and family for early adolescent psychopathology: Generic, conditional, or domain-specific effects? The trails study. *Developmental Psychology*, 45(2), 419–430. doi.org/10.1037/a0014072.
- Sezer, A , Kolaç, N ve Erol, S . (2014). Bir ilköğretim okulu 4, 5, ve 6. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne baba tutumları ve bazı değişkenler ile ilişkisi . *Clinical and Experimental Health Sciences*, 3(4), 184-190. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/clinexphealthsci/issue/17856/187210>.
- Schonert-Reichl, K. A. (2011). Middle childhood inside and out: The psychological and social worlds of canadian children ages 9-12 - full report. Vancouver: University of British Columbia. Retrieved from <http://earlylearning.ubc.ca/documents/247/>.
- Skinner, E., Johnson, S., & Snyder, T. (2005). Six dimensions of parenting: A motivational model. *Parenting: Science and Practice*, 5(2), 175-232.
- Spada, M. M., Caselli, G., Manfredi C, Rebecchi D, Rovetto F, Ruggiero G. M., ... Sassaroli S. (2012). Parental overprotection and metacognitions as predictors of worry and anxiety. *Behavioral and Cognitive Psychotherapy*, 40, 287-296. doi:10.1017/S135246581100021X.
- Steiner, H. (2007). Giriş. In H. Steiner (Ed.), *Okul-Çağı Çocuklarının Terapisi* (ss. 11-20). (Y. Özkardeşler Şallı, Çev.). İstanbul: Prestij.
- Tire, O. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de kadın yoksulluğu. *Mavi Atlas*, 5(1), 97-112.
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F., DeWall C. N., Ciarocco, N. J., & Bartels J. M. (2007). Social exclusion decreases prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(1), 56-66. doi: 10.1037/0022-3514.92.1.56.
- Wachs, T.D. (1999). The nature and nurture of child development. *Food and Nutrition Bulletin*. 20(1), 7-22.
- Xu, J., Ni, S., Ran, M., & Zhang, C. (2017). The relationship between parenting styles and adolescents’ social anxiety in migrant families: A study in Guangdong, China. *Front. Psychol.*, 8, 626.
- Yavuzer, H. (2014). *Eğitim ve gelişim özellikleriyle okul çağı çocuğu*. İstanbul: Remzi.
- Yazıcı, Y. (2018). *Algılanan ana baba tutumlarının duygusal empati üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

- Yılmaz, A. (2009). *İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin anne baba tutumları ile kararsızlık düzeylerindeki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, M. T. (2015). Bireyin gelişmesi. İ. Yıldırım (Ed.), *Eğitim Psikolojisi* (ss. 17-46). Ankara: Anı.
- Yüksel, A. (2009). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin empatik becerileriyle aile işlevleri ve benlik kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(25), 153-165.
- Zajdel, R. T., Bloom, J. M., Fireman, G., & Larsen, J. T. (2013). Children's understanding and experience of mixed emotions: The roles of age, gender, and empathy. *The Journal of Genetic Psychology*, 174:5, 582-603, doi: 10.1080/00221325.2012.732125.
- Zhu X., Tian L., & Huebner E. S. (2019). Trajectories of suicidal ideation from middle childhood to early adolescence: Risk and protective factors. *J Youth Adolesc.*, 48(9):1818-1834. doi: 10.1007/s10964-019-01087-y.